

Huber Szabaszián:

Az angol Konzervatív Párt

Az angol Konzervatív Párt a világ egyik legrégebbi pártszerű szerveződése. Az alakulás pontos dátumát nehéz lenne meghatározni, ennek problematikájára a párt története során még kitérek. A párt az évtizedek során sok változáson ment át, de még ma is számos évszázados vonás fedezhető fel benne. Az alábbi tanulmány a párt történetét és struktúráját mutatja be.

A Konzervatív Párt története

A párttörténet vizsgálása során elsősorban a tory párt belső változásait követem nyomon, és Anglia történetéről, amely bármelyik köztörténeti munkából utólérhető, csak ott írok, ahol ez feltétlenül szükséges.

A párt korai története akkor kezdődik, mikor az uralkodó szerepköréről folytatott vita során az angol társadalom kettéosztódott. Ennek ekkor még vallási színezete volt. A királyt támogató anglikánok álltak szemben azokkal, a puritánokkal, akik elutasították, hogy a király hatalmát Istentől eredezteti és ezért sérthetetlen. Nyilvánvalóan a polgárháborúban a két nézetrendszer követői a csatatéren és nem a Parlamentben mérték össze erejüket. Ezt követően Cromwell a királpártiakat kiűzte a törvényhozásból. A parlamenti csata a Stuart restaurációval (1660) vette kezdetét. Ekkortól kezdték a király parlamenti híveit ellenfeleik tory névvel illetni a katolikus ír útonállók nevéből, míg ők ellenfeleiket whignek gúnyolták, ami a protestáns skót marhatolvajok elnevezése volt. A toryk a királyi felségjogok védelmezőiként tűntek fel. A pártoknak azonban nem volt országos vezetése vagy szervezete, parlamenti frakcióhoz hasonló módon működtek, de minden megkötés nélkül.[1]

1688-ra azonban változások álltak be. Az új király, II. Jakab katolikus volt, és az ország az anarchia felé sodródott, ez készítette az anglikán és rendpárti torykat, hogy a whigekkel szövetkezve a „dicsőséges forradalom” keretében II. Jakab helyére II. Máriát és III. Vilmost hívják meg a trónra. A parlamenten belüli éles szembenállás is háttérbe szorult. A következő egy évszázad során a király felségjogai fokozatosan kerültek át a parlamenthez és eljutottak oda, hogy a király sem hagyhatta figyelmen kívül a parlamenti erőviszonyokat, a miniszterek és főleg a kormányfő kinevezésénél.

A parlamenti frakciók megerősödése és a pártok parlamenti szerepének növekedése az 1784-1832 közötti időszakra tehető. Ekkor végig tory miniszterelnök kormányozta az országot: ifj. William Pitt, aki 24 évesen lett miniszterelnök, majd Lord Liverpool révén. A parlament szerepének növekedésére utal, hogy Lord Liverpool azután is kormányozni tudott, hogy vitába keveredett a királlyal. A francia háborúk sikeres megvívása is fontos szerepet játszott a toryk erősödésében, hiszen egyrészt könnyebb volt összefogást teremteni a háborúban, másrészt mindenki részesedni akart a sikerből. A pártok megerősödését elősegítette az újságolvasás drasztikus terjedése, és ezáltal a közvélemény megjelenése a parlament falain belül. A választok ekkor már kifejezetten elvárták érdekeik közvetlen érvényesítését, és így a pártok ideológiai különbsége mellett megjelentek a gazdaságiak is, amíg a toryk főleg a vidéki birtokosokat képviselték, addig a whigeket főleg az iparosok, kereskedők érezték magukhoz közel. Ezek a tényezők segítették elő az igazi frakciók kialakulását, erre mutat a szavazásról való hiányzások csökkenése, és főleg az, hogy – amíg 1750- ben még csak a képviselők negyede vallotta magát valamely párthoz tartóznak – addig 1832-re szinte mindenki és általában együtt is szavaztak pártjukkal.[2]

1827-ben Lord Liverpool távozott a kormány éléről, és ez válságba sodorta a torykat. Nagy vita bontakozott ki a katolikus emancipációról, ami a katolikus egyenjogúságot biztosította. Wellington kormányfő és Peel belügyminiszter vezetésével ugyan sikerült keresztülvinni a törvényt, de Wellington 1831-ben, noha a toryk nyertek, megbukott saját pártján belül, és a kiírt új választásokon a whigek nyertek.

Az 1832-67 közötti időszak a parlamenti reformok időszaka. A reformok révén megduplázódott a választóképes lakosság és ez vezetett a tömegpártok kialakulásához. Ebben az időben toryk befolyása csökkent, mivel a reformok révén az ipari városok, ahol a whigek erősebbek voltak, több képviseleti helyhez jutottak, mint korábban, és a konzervatívokat élesen megosztotta a gabonavámok kérdése, amit gazdasági okok miatt éppen a tory Peel-vezette kormánynak kellett eltörölni, ugyanakkor ez hátrányosan érintette hagyományos szavazóbázisukat, a vidéki birtokosokat. A toryk emiatt csak néhány évre kerültek kormányra, és ebből néha kisebbségi kormányzásra kényszerültek.[3]

1867-re tehető a modern Konzervatív Párt születése. A modern pártstruktúra megteremtője Benjamin Disraeli volt. Disraeli már a 60-as években is pénzügyminiszter volt két tory kormányban, majd 1868-ban miniszterelnök és a párt vezére lett. Felismerte hogy a hagyományos parlamenti párt már kevés, mivel a választók számának növekedésével a jelölt nem juthat el az összes választóhoz, szervezett gyűlésekre van szükség, és a választások között is tartani kell a kapcsolatot az emberekkel. Emellett a toryk nagyon gyengék voltak a városokban, és Disraeli tudta: ha nem szereznek ott híveket, akkor nagyban lecsökkenhet szerepük az országos politikában. Ezért létrehozta 1867-ben a National Union-t, ami a választókerületi konzervatív klubokat kapcsolta be az országos politikába, közvetítette véleményüket, és 1870-ben a Central Office-t, ami a párt központi szerve azóta is, és nagy szerepe van a párt struktúrájában. Disraeli a 70-es években több alkalommal volt miniszterelnök; ekkor vált a korábban elitistának tartott párt az egész nemzet pártjává, ami lehetővé tette, hogy a megnövekedett szavazószám mellett is politikai vezető erő maradjon.[4]

A XX. század elején azonban súlyos válságba került a párt. J. Chamberlain, a párt gyarmatügyi minisztere védővámok bevezetését javasolta, ami élesen szemben állt a hagyományos gazdaságpolitikával. Ez és a szakszervezetek ügyével való szembeszállás a konzervatívok megosztottságához és választási verességéhez vezetett 1906-ban. A vereség után a párt a hagyományos kereteken túllépve a Lordok Házában igyekezett a liberális többségű alsóház indítványait megakadályozni, ami viszont élesen szembekerült a szokásjoggal. Ez a párt további gyengüléséhez vezetett, és 1911-ben a Lordok Házától

megvonták a vétó jogát.^[5] Ekkor került a párt élére Arthur Bonar Law, aki helyreállította a párt tekintélyét és a Central Office élén létrehozta a party chairman pozíciót, aki összehangolta a munkát. A háború idején a liberális Lloyd George vezetésével nagykoalíciós kormány alakult, ami a háború után is fennmaradt 1922-ig.

A két háború közti időszak konzervatívokat közvetetten érintő fejleménye a liberálisok gyengülése és a Munkáspárt megerősödése, váltópárttá válása volt. A két háború között a konzervatívok vezére, Stanley Baldwin a hagyományos angol értékek megtestesítője, de meglehetősen szürke politikus volt. A két háború között háromszor kormányzott összesen nyolc évig. A másik oldal megosztottságának köszönhetően végig a Konzervatív Párt volt a legnagyobb erő a parlamentben – egy rövid munkáspárti kormányzást és a gazdasági válság alatti nagykoalíciós kormányzást leszámítva.

A II. világháború kezdetén Neville Chamberlain állt a párt és a kormány élén, akit 1940-ben, a súlyos helyzetben Winston Churchill váltott, aki nagykoalíciós kormányt alakított. Churchill az első háború idején a kormány tagja volt, de liberálisként. 1924-ben tért vissza a Konzervatív Pártba, ahonnan még 1904-ben távozott. 1924-29 között pénzügyminiszter volt, de később elszigetelődött, és többször élesen kritizálta a konzervatív kormányt. Ezért történhetett, hogy háborús sikereit nem azonosították a Konzervatív Párttal, és 1945-ben legnagyobb meglepetésre a Munkáspárt nyerte a választást. Churchill az ellenzékben töltött időt arra használta, hogy a pártot modernizálja. Igyekezett bemutatni a választóknak, hogy a konzervatívok is elfogadják a jóléti állam intézményét és a munkásoknak szánt juttatásokat és jogokat, de védik a magánvagyon, a vállalkozásokat, csökkentenék az állami beavatkozást a gazdaságba, és – ami egyre fontosabb lett a hidegháború során – élesen szemben állnak a szocializmus minden formájával. A választók bizalmat szavaztak az elképzelésnek, és 1951-64 között ismét konzervatív kormánya volt Angliának.

A Churchillt követő időszak vezető személyisége Harold Macmillan volt, aki sikeresen használta fel a gazdasági növekedést az életszínvonal növelésére. A párt 1964-ben elvesztette a választást, és ellenzékbe kényszerült. 1979-ig egy négy éves ciklust leszámítva ellenzékben is maradt. Ennek oka, hogy a párt nem tudott megfelelő választ

találni a gazdasági visszaesésre. A gazdaság stagnált, nagy volt az infláció, de az erős szakszervezetek miatt nem lehetett a struktúrához nyúlni.[6] A választ végül Margaret Thatcher találta meg, aki 1975-ben lett a párt vezetője. Az utóbb Vasladyként ismertté vált Thatcher átalakította a pártot, és az 1979-es választási győzelem után az egész országot.

A Konzervatív Pártban, amelyik sosem arról volt híres, hogy radikális elképzelésekkel lepné meg a világot, ekkor egy harcias és meggyőződéses politikus vette át az irányítást, aki évtizedes megállapodásokat tett semmissé célja érdekében, amivel hozzájárult a hanyatlás megállításához. Először a pártban hajtott végre változásokat. Sok külső szakértőt alkalmazott, akik mind iskolázottságban, mind származásban élesen elütöttek a konzervatív hagyományoktól. Meghirdette az akkor teljesen új neo-konzervatív gazdaságpolitikát, aminek fő elemei az állam kivonulása, a szakszervezetek hatalmának megtörése, az állami kiadások csökkenése volt. A választók 1979-ben, majd további két alkalommal is bizalmat szavaztak neki. Thatcher gazdasági sikerei mellett jelentős európai politikai tényezővé is tette Nagy-Britanniát. Ugyanakkor a párton belül sok ellenfele akadt, a már említett külső szakértők alkalmazása mellett ennek okai a sokak szerint diktatórikus vezetési stílus, a társadalmi feszültségek és az uniószkeptikus politika voltak.[7] 1990-ben Thatcher a pártbeli pozíciójának meggyengülése miatt mondott le, helyére egy viszonylag ismeretlen politikus, John Major volt pénzügyminiszter került.

Major igyekezett békülékenynek mutatkozni, megszüntette a rendkívül népszerűtlen fejadót és csökkentette az egyéb adónemeket is. Mindez elég volt egy szoros választási győzelemhez 1992-ben, de az ezt követő gazdasági recesszió, a kormánytagok sorozatos botrányai és az Európai Unió kérdésében a párton belüli megosztottság 1997-ben súlyos vereséghez vezetett.[8] A párt új vezetője a fiatal William Hague lett, akit a 2001-es újabb súlyos veresség után Iain Duncan Smith váltott. A párt azonban nehezen jut túl a válságon. Az európai kérdésben a megosztottság nem szűnt meg a párton belül, és nem sikerült megtalálni a kiváló médiaszereplő Tony Blair méltó ellenfelét.

Jelenleg négy princípiumot határoznak meg, mint politikájuk fő elemét: szabadság, amihez az állami beavatkozás csökkentését akarják elérni a személyes és gazdasági életben, vállalkozás – ezt az adók alacsonyan tartásával akarják támogatni, felelősség – mindenekelőtt a családokért és a jövő generációjáért, nemzet – Nagy-Britannia és a kormányzati önállóság fenntartása a közös Európában is.[9]

A Konzervatív párt struktúrája

A konzervatívok egyik legfőbb értéknek a szabadságot tartják, és ez megmutatkozik a párt felépítésében is. A különböző szinteket nagyfokú önállóság jellemzi. A párt strukturális pillérei:[10]

Az Országos Szövetség

A párt tagja

Tulajdonképpen a párt legkisebb „szervezeti egysége”. A Konzervatív Párt, mint individualista eszméket magáénak valló párt kihangsúlyozza az egyén fontos szerepét a párton belül. A tagság feltétele a 15 font támogatás befizetése. Ezáltal jogosulttá válik szavazni a párt vezetőjének választásán, a különböző képviselőjelöltek megválasztásánál, a parlamenti választás alapelveinek meghatározásánál, a helyi alapszervezet választásán. Részt vehet a párt különböző csoportjaiban. A szavazásokban való részvételhez minimálisan 3 hónapos tagság kell.

Constituency Association

Ez az alapszervezet. Választóközrizenként van egy-egy, aminek további helyi csoportjai, ún. Branch lehetnek. Minden belépő tagja a területi csoportnak. Itt döntenek a képviselő-jelöltek személyéről a helyi, országos és európai választásokon. A helyi csoportok élén is állnak választott vezetők, akiket általában 3 évre választanak, és az éves gyűlésen beszámolót kell tartaniuk. Ez lehetővé teszi a frakciók sokszínűségét,

ugyanakkor nehezíti az irányítást, ezért a jelenlegi vezér módosításokat tervez, miszerint a központ állítana össze egy listát, amiből választani lehet.[11]

Az alapszervezet legfontosabb feladata a kampányidőszak, amikor meg kell szervezni az önkénteseket és a politikai gyűléseket. Ez pedig különösen nehéz Angliában, ahol a politikai aktivitás igen alacsony, csak a lakosság 3%-a tagja valamely pártnak. és mindössze a lakosság 8%-a dolgozott egy párt jelöltje mellett, összehasonlításként ez az utóbbi adat az NSZK-ban 21%, az USA-ban 30%.[12] A két választás közti időszakban a szervezetek klubként működnek, politikai és szabadidős programokat szerveznek pl. előadások, parlamenti látogatás, biliárdverseny.

National Union of Conservative and Unionist Associations

Ennek a szervezetnek a létrehozásával alapozta meg Disraeli a modern konzervatív pártot. A különböző alapszervezeteket fogja össze, de nem irányító, hanem tanácsadó szervezet. Itt ér össze az országos központ a helyi alapszervezettel.

Az ország 26 régióra van osztva, ahova a központi hivatal szervezési tanácsadókat küld ki, akik segítik a helyi szervezetek munkáját.[13] Ezek a régiók fontos szerepet játszanak abban is, hogy tájékoztatják a vezetést az alsó szinten felmerült problémákról, a párttagok hangulatáról. Az Unió rendezte a konzervatívok éves konferenciáját, ahol minden tag részt vehet. Ennek a testületnek azonban kevés döntési jogköre van, előadások hangzanak el a programokról, és formális szavazással elfogadják.

Fringe groups and recognised organizations:

A hasonló érdekű vagy érdeklődési körű párttagokat gyűjtik össze szakmai jellegű csoportok. Elősegítik a témában való elmélyedést és bizonyos érdekérvényesítést a párton belül, természetesen az adott szervezet súlyának megfelelően. Részt vehetnek a párt adott szakmai programjában. Néhány ilyen csoport:

- Conservative Christian Fellowship: a keresztény értékek megjelenítéséért küzd a politikában, elsősorban a konzervatív pártban, és a konzervatív programot ismerteti az egyházi fórumokon.
- Centre of Policy Studies: a párttól szervezetileg független intézet, amely politikai konferenciákat, továbbképzéseket tart, javaslatokat készít.
- The Conservative Countryside Forum: a konzervatív párt ereje mindig vidéken volt, ez a szervezet a vidéki termelők érdekeit igyekszik védeni.
- Conservative Technology Forum: a modern technika felhasználását segítik elő a párton belül és segítik a parlamenti munkát.
- Conservative Disability Group: a fogyatékosok érdekeinek elősegítéséért küzdő csoport.
- Conservative National Education Society: oktatási ügyekkel foglalkozó csoport.

Néhány jelentősebb, a pártot közvetlenül befolyásolni képes csoport:

- Association of Conservative Councillors: a különböző önkormányzati testületekben tag és jelölt torykat gyűjti össze. Segíti a kapcsolattartásukat, felkészíti őket a kampányra és segíti a munkában.
- Conservative Women's National Council: A párt különböző szintjein mozgó nőket tömöríti a szervezet, akiket fel kíván készíteni a komolyabb politikai kihívásokra is, egyúttal szeretné elérni a nők nagyobb szerephez jutását a párton belül.
- Conservative Future: A párt ifjúsági szervezete, tagjai a 30 évnél fiatalabb toryk. Körülbelül 10.000 tagja van. Alapszervezetei a városokon kívül az egyetemi campusokban van. Céljuk: a fiatalok politikai aktivitásának elősegítése, a fiatalok felkészítése a politikai szerepvállalásra, a fiatalok érdekeinek képviselete a párton és ifjúsági szervezetekben.

Party Board

A párt legfelső döntéshozó testülete, amelyik dönthet a szervezési kérdésekben. A szervezetbe az Unió, a nagyobb csoportok, parlamenti képviselők, továbbá a skót és walesi konzervatívok is delegálnak tagokat.

A párt központi hivatásos apparátusa

A központi hivatal Londonban van. Élén a Party Chairman áll, akit a vezér nevez ki. Ő tagja a kabinetnek, illetve ellenzéki szerepben az árnyék-kabinetnek. A szervezet felelős az országos szintű rendezvények megszervezéséért. Tájékoztatja az alapszervezeteket és a csoportokat, válaszol a kérdéseikre, és tanácsokkal látja el őket. Közvetlen befolyása azonban – mivel nem választott testület – nem nagyon van. Ugyanakkor ez a fő kapcsolat az alapszervezetek, a csoportok és a vezér között.[14]

A parlamenti csoportok és a Vezér

A különböző parlamenti képviselők tartoznak ide, akiknek nagy a szerepük a párt politikájában, mivel ők jelenítik azt meg. A probléma is sokszor az, hogy elszakadnak választókerületüktől. A parlamentben általában a frakciófegyelem szerint zajlik a szavazás.

Conservative MPs

Az alsóházban helyet foglaló összes képviselő, jelenleg nagyon kevés van belőlük: mindössze 166 konzervatív képviselő a 659-ből. Élükön a Shadow Leader of the House of the Commons áll, aki leginkább a magyar parlamenti alelnöknek felel meg. A posztot jelenleg Eric Forth tölti be. Az alsóházi képviselők két csoportra oszlanak:

- Shadow cabinet: Jelenleg mivel a konzervatívok ellenzékben vannak, nem ők kormányozzák az országot, de egy sajátos brit politikai intézmény révén közvetlenül ellenőrzik a kormányt. A rendszer előnye, hogy mindig az adott szakterületen felkészült árnyékminiszter mondja el a véleményét, ezáltal ez nemcsak ellenzéki kritika, hanem világosan megjeleníthető a párt programja. Az ellenzék így mindig kormányképes alternatívát nyújt, és lehetőséget ad a közvéleménynek a két elképzelés világos

összehasonlítására. Az árnyékkormánynak 26 tagja van, vezetője az ellenzék vezére. Érdekes, hogy bár Thatcher harcot indított az elitegyetemek túlréprezentáltsága ellen a párt vezető testületeiben, a jelenlegi árnyékkormány 10 tagja járt Oxfordba vagy Cambridgbe.

- Backbench 1922 Committee: A nevében az 1922 azt az évszámot jelöli, amikor Bonar Low egy Carlton Clubban tartott gyűlésen a képviselőket összefogva megakadályozta, hogy Austen Chamberlain kilépjen Lloyd George nagykoalíciós kormányából. Ezt követően rendszeresen üléseznek az ún. backbenchek, ők azok a képviselők, akik nem viselnek tisztséget az árnyékkormányban, illetve győzelem esetén a kormányban. Nagy befolyásuk van, hiszen rajtuk múlnak a szavazatok. Kéréseiket a whip tolmácsolja a kabinet felé. Ő a frakció szervezési és fegyelmi felelőse. Feladata – ha kormányon vannak – a legfontosabb, hiszen neki kell biztosítani a szavazattöbbséget. Ellenzékben a már említett kapcsolattartás és a frakció egységének megőrzése a fő feladata, jelenleg az alsóházban David Maclean áll ezen a poszton.

Conservative Peers

A Lordok Házának konzervatív tagjai. A felsőházban a konzervatívoké a legnagyobb frakció 233 fővel a 694-ből, de 1911 óta a szerepük kicsi, éppen ezért sok arisztokrata feladja örökölt helyét a Házban, és elindul az alsóházi képviselőségért. A felsőháznak is megvannak a tisztségviselői: a Shadow Leader of the House of Lords jelenleg Lord Strathclyde, a whip pedig Lord Cop of Berkley.

Conservative MEPs

Az Európa Parlament konzervatív tagjai. Nagy-Britanniát jelenleg 87 képviselői hely illeti a 626-ból és ebből 35 konzervatív. A párt ugyan nem tagja az Európai Néppártnak de szövetségesként tagjaik az ő frakciójukban ülnek. A képviselőcsoport vezetője Edward McMillan-Scott. A párt utóbbi években folytatott uniószeptikus politikája miatt nincs könnyű dolguk.

A Vezér

Ez a legfontosabb tisztség. Ha kormányon van a párt, ő a miniszterelnök, ellenzékben az árnyékkormány feje. A legfontosabb személyi kérdésekben dönt. Korábban a parlamenti képviselők választották, de ezt Hague megváltoztatta: most a képviselők addig szavaznak, amíg csak két jelölt marad, mivel a leggyengébb minden kör után kiesik. Ezután az összes pártagnak postai úton szavazólapot juttatnak, amit azok visszaküldenek. A legtöbb szavazatot kapott jelölt lesz a győztes.

Tanulságos a 2001-es választás, ugyanis ez volt az első az új rendszerben. Az első kört Július 10-én tartották, a képviselők szavazatainak megoszlása: Michael Portillo 49, Iain Duncan Smith 39, Kenneth Clarke 36, Michael Ancram 21, David Davies 21. Mivel az utolsó helyen holtverseny volt, nem volt kieső. Július 12-én a második körben M. Portillo 50, I.D. Smith 37, K. Clarke 39, D. Davis 18, M. Ancram 17 szavazatot kapott. A második kör után Ancram kiesett, Davis pedig visszalépett. A július 17-i harmadik fordulóban K. Clarke 59, I.D. Smith 54, M Portillo 53 szavazatot kapott. A szavazás nagy vesztese az a M. Portillo lett, aki korábban két fordulót megnyert de most Smith-nél egy szavazattal kevesebbet kapott, és így kiesett. A párt tagjai tehát K. Clarke és I.D. Smith közül választhattak. Ezután mindkét jelölt kampányolni kezdett. Ez megfelelően szabályozott, a jelöltek behatárolt pénzüsszegeből gazdálkodhatnak, a párt egysége érdekében nem szidhatják ellenfelüket. Az elemzők és a közvélemény-kutatók többsége K. Clarkot tartotta esélyesebbnek, ezért az eredmény mindenkit meglepett. A tagok 78%-a élt szavazati jogával, ez 25.6797 embert jelentett.

A győztes a várakozásokkal ellentétben 2001 szeptemberében Iain Duncan Smith lett a szavazatok 60,7 %-át azaz 155.933 szavazatot szerezve, Kenneth Clarke 39,3%-ot azaz 100.864 szavazó bizalmát nyerte el. Az elemzők szerint a győztes főleg abban különbözött a másodiktól, hogy sokkal szkeptikusabb az EU-val szemben. Ugyanakkor az eredmény a megosztottság további fennmaradását vetíti előre a párton belül ebben a fontos kérdésben. Iain Duncan Smith iskoláit a Cornwall Kadét Iskolában és a Perugiai Egyetemen végezte. William Hague árnyékkormányában árnyékminisztere volt a védelmi ügyeknek. Nős, négy gyerek apja.

A konzervatívok John Major kormányzása óta nem tudtak bizalmat kapni a választóktól.
A párt a fent vázolt struktúrával és az új vezetővel igyekszik kilábalni a mély válságból.

Jegyzetek

- [1] Hüvely István: Az európai pártok fejlődésének története Villányi úti könyvek 1997
- [2] Hüvely I.: i.m.
- [3] 19. századi egyetemes történet. Szerk.: Vadász Sándor. A Nagy-Britanniáról szóló fejezet Urbán Aladár munkája
- [4] Stuart Ball: History of the Conservative Party
- [5] 20.századi egyetemes történet. Szerk: Diószegi István, Harsányi Iván, Krausz Tamás, Németh István. A Nagy-Britanniáról szóló részt Egedy Gergely írta.
- [6] Stuart Ball: i.m.
- [7] Irwin M. Steltzer: Thatcher forradalma
- [8] Stuart Ball: i.m.
- [9] An Introduction to the Conservative Party: ez a párt mintegy negyven oldalas kiadványa ami a legfontosabb tudnivalókat tartalmazza.
- [10] A párt strukturáját az Introduction to the Conservative Party és a www.Conservatives.com internetes oldal alapján mutatom be, ezért további hivatkozást csak a kifejezetten máshonnan vett adatnál használok.
- [11] A Guardian c. lap 2002. április 9-i számában Julian Glover cikke alapján
- [12] A. Almond – G.B.Powel: Összehasonlító politológia
- [13] The Conservative Party Archive (továbbiakban CPA) a www.bodley.ox.ac.uk/dept/cpa internetes oldalról.
- [14] CPA